

SÖDERBLOM, NATHAN

**Ärkebiskop Stefans invigning i katedralen i
Sens år 1164 : till 750-årsminnet / af Nathan
Söderblom**

Uppsala : Almqvist & Wiksell i distr.
1914

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

358 H A B L O M

Handwritten notes
1822
1823

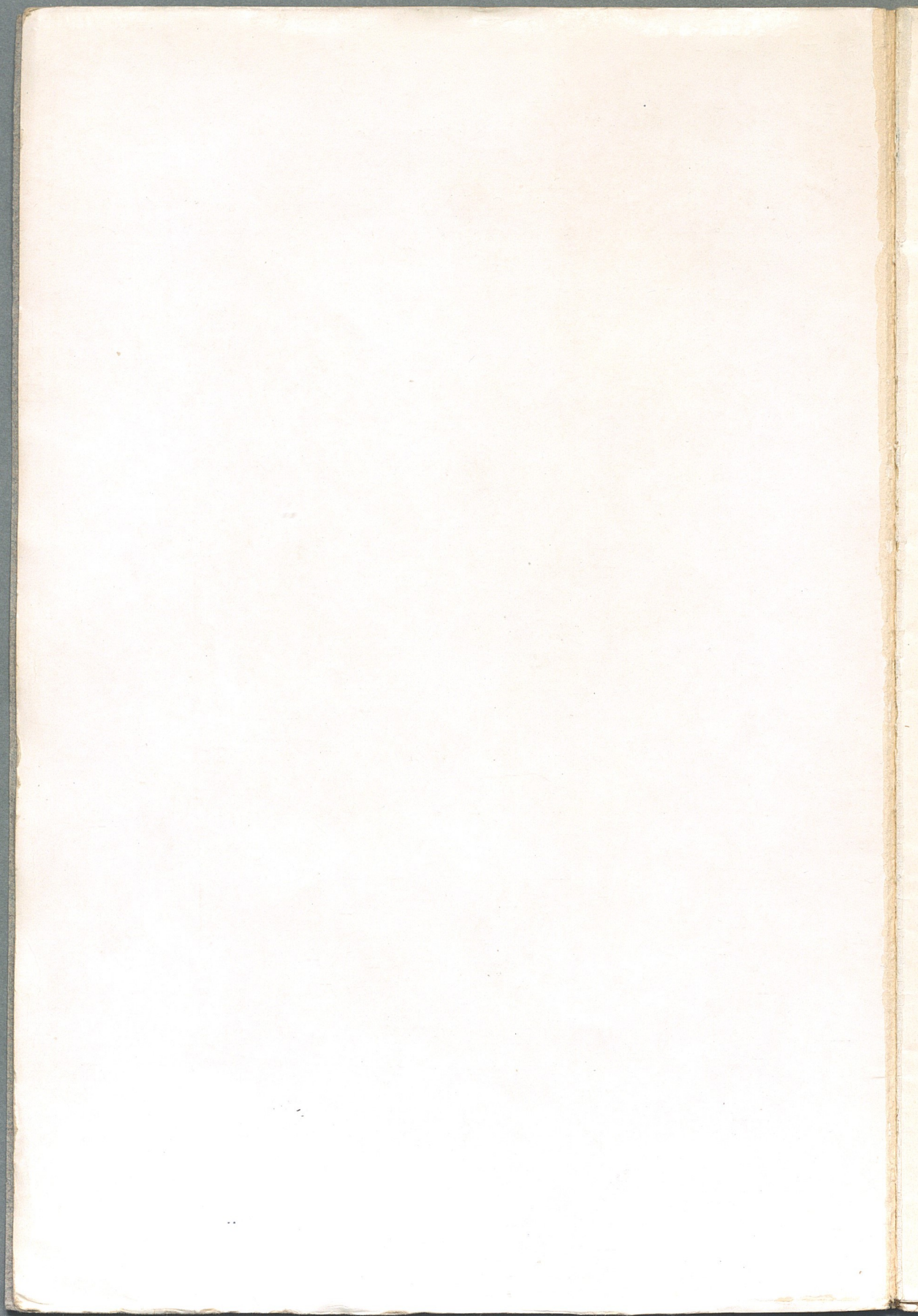
2

7

Inviigningen af Uppsala första ärkebiskop

& in ministerio diuino confirmet: ut obediens factus acque-
 dicto parentis. tua gratiam consequatur. per dñm
BENEDICTIO EPISCOPORUM
Adesto supplicationibus nostris in ipsis. & quod humiliter
 annuegerendum est ministerio. tuacuratur in complexu effectu.
Propriam redne supplicationibus nostris. & inclinatio super hunc
 famulatum cornu gratiae tuae sacerdotalis benedictionis
 tuae in eo effundetur aeternam. per **CONSECRATIO**
Dihonoru omniu. di omniu dignitatu. quae gloria & uae-
 sacrarum famulantur ordinibus: di qui per moysen famulum
 tuu secreta familiaris affatu. inter cetera caelestia documen-
 ta culturae. De habitu cultanae indumenti sacerdotalis in-
 stituens. Lectu aaron in istico amictu uesum inter sacra
 iustitia. ut in intelligentiae sensu de exemplis prioru capere
 statura posteritas. Ne eruditio doctrinae tuae ulli deest
 & tati. cu & apud ueteres reuerentia ipsa significationum
 species obtineret. & apud nos uetera essent experimenta
 reru quam enigmata figuraru. illius namq; sacerdotu ante-
 rioris habitus. in aemulatio formatus e. & pontificali gloria
 non iam nobis honor commendat uesum sed splendor ani-
 maru. quia illa quae in carnalibus blandiebantur obtu-
 ribus. ex potius quae in pissetant intellegenda postebant.
 Et idcirco hunc famulo tuo quem ad summum sacerdotum minist-
 teriu elegisti. hanc qdne gratia largaris ut qui e quid illa uela
 uesumina in fulgore auri. in nitore gemmaru. in multitudine ope-
 ris uari & late signabant. hoc in eius moribus. actibus quae clarif-
 cat. comple in sacerdote tuo mysterium summu & ornamen-
 tum totius glorificationis instructu. caelestis uinguentis flore

Till 750-årsminnet

ÄRKEBISKOP STEFANS INVIG-
NING I KATEDRALEN I SENS
ÅR 1164

TILL 750-ÅRSMINNET

AF

NATHAN SÖDERBLOM

—
SÄRTRYCK UR
KYRKO-HISTORISK ÅRSSKRIFT
—

UPPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
(I DISTRIBUTION)

ARKIBISKOP STEFANS IVING
NING I KATEDRALEN I SENS

AR 1104

THE 155th YEAR

NATHAN SÖDERBLOM

UPPSALA 1914
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Här skola meddelas dels ett märkligt rön, som ännu efter tre fjärdedels årtusende ger oss noggrann upplysning om ritualen vid Stefans vigning, dels några intryck från staden och domkyrkan, där den minnesvärda akten ägde rum.

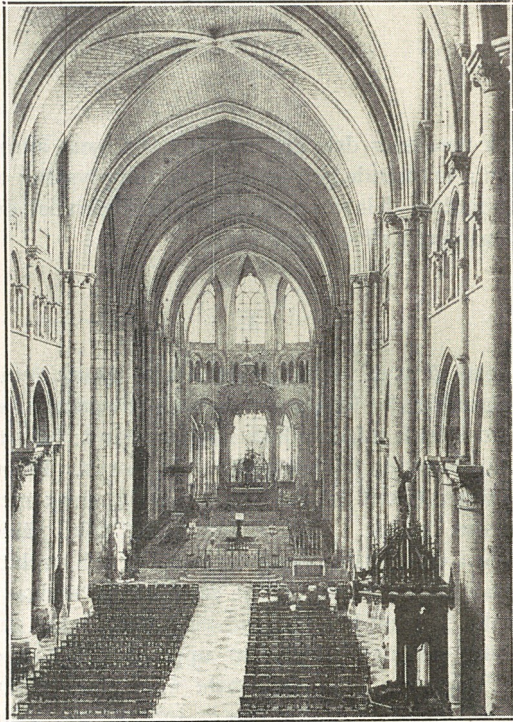
I.

Det är icke så utan vidare gifvet, att vi kunna veta det ritual, som på elfvahundratalet följdes vid en biskopsvigning i Sens. Flera varianter voro i bruk, i hufvudsak härstammande från två grundformer, en från Rom, en från de galliska kyrkorna. Det nuvarande katolska vigningsritualet har hämtat ur båda, dock mer från det gamla romerska bruket. Frågan om hvad Eskil läste augustisöndagen 1164 i den härliga dören i påfvens och prelaternas närvaro och hvad Stefan hörde, skulle så till vida nödgas sakna ett bestämdt svar. Men en högst egendomlig tillfällighet ger oss klart besked. Äfven om man icke vågar upptaga den förmodan, som Monseigneur Duchesne, den förnämste nu lefvande kännaren på detta liturgiska område, i bref af den 25 juni detta år uttalat, nämligen att ett karolingiskt sakramentarium, som äges af Kungl. biblioteket i Stockholm, rentaf användts vid Stefans konsekration,¹ så kan intet tvifvel råda om den liturgiska form, som vid den tiden var bruklig i Sens. För öfrigt har Duchesne's förmodan ingenting orimligt i sig. Det kan mycket väl hända, att vi här i Sverige i Stockholm äga själfva den urkund, ur hvilken Eskil läste vigningsbönen öfver Upsala förste ärkebiskop för tre kvarts årtusende sedan.

¹ Monseigneur Duchesne, som först fäste min uppmärksamhet på Stockholmshandskriftens betydelse för detta sammanhang, skriver: »Il est bien probable que ce livre, alors encore très lisible (il est du IXe siècle), et splendidement décoré, a servi en cette grande circonstance».

Det praktfulla sakramentariet, som förvaras i visningssalen och tillhör bibliotekets förnämsta skatter, har beskrifvits af Georges Stephens,¹ M. A. Geffroy,² Quantin³ och Léopold Delisle.

Den senare har i *Mémoires de l'Institut national de France, Académie des Inscriptions et Belles Lettres* XXXII, sid. 106 ff., nog-

Det inre af katedralens Sens.

grant bestämt handskriftens ålder och härkomst. Bokstäfvernas präntning hänvisar till 800-talets midt i Frankrike. Och denna datering bekräftas af den kronologiska tabellen för de kyrkliga

¹ Förteckning öfver de förnämsta brittiska och fransyska Handskrifterna uti Kongl. Bibliotheket i Stockholm 1847, sid. 51 ff.

² Notices et extraits des manuscrits etc. de Suède, Danemark et Norvège, 1856, sid. 69 ff.

³ Cartulaire général de l'Yonne 1870 II, sid. LXV ff.

⁴ Grefve C. M. Stenbock fäster min uppmärksamhet på en ytterligare beskrifning i *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit* 1875, spalt 37 ff., af Wattenbach.

högtidsdagarna, som återfinnes på baksidan af folio 1 och 2. Den har uppgjorts mellan åren 855 och 873.

Lika säkert kan man se, för hvilken kyrka sakramentariet blifvit skrifvet och måladt. Bland de helgon, som uppräknas och åkallas, är *Sancte Amande* på trenne ställen skrifvet med stora bokstäfver. Till den helige Amandus, belgernas apostel, hänföra sig äfven helgonfester, åt hvilka ritualet ägnar särskild uppmärksamhet, nämligen den 6 februari, hans dödsdag (år 684), den 26 oktober, då en efter helgonet uppkallad kyrka invigdes sexton år efter hans död och mottog helgonets relik. Två ytterligare minnesdagar, den 20 september och den 23 oktober, firades särskildt i klostret S:t Amand, enär helgonets kista den 30 september 809 framgräfdes och den 23 oktober samma år ställdes på en upphöjning till de tillbedjande skarornas bekvämlighet. Delisle har funnit ännu ett bevis, för att handskriften tillverkats för klostret S:t Amand.

Det ägde två kyrkor, en ägnad åt Petrus, den andra åt Andreas. En bönesamling, som avslutar sakramentariet, nämner Sankt Andreas' basilika och Sankt Petrus' kyrka bland de platser, på hvilka särskilda böner skulle läsas.

Hur denna för klostret S:t Amand förfärdigade handbok kommit till domkyrkan i Sens, veta vi ej. Men det lider intet tvifvel, att den funnits och användts där under 1100-talet. På sakramentariets sista, 237:de, blad läsas på baksidan två tillsatser af senare hand. Det är tvenne likalydande trohetseder, den öfre af abboten Rainard till Wilhelm, som blef ärkebiskop i Sens 1168 efter Hugo och dog 1176; den nedre af följande lydelse: »*Ego Emelina, humilis abbatissa beate marie de pomereto, debitam subiiectionem et obedientiam sancte matri senonensi ecclesiae et tibi, Hugo pater, tuisque successoribus ore promitto et manu confirmo.*» »Jag Emelina, ringa abbedissa för den saliga Marias kloster i la Pommeraie, lofvar den heliga modern, kyrkan i Sens, och dig, fader Hugo, och dina efterträdare skyldig underkastelse och lydnad; det lofvar jag med min mun och bekräftar med min hand.» Denna lydnessed gäller sålunda just den ärkebiskop Hugues de Toucy, under hvilken Stefans vigning ägde rum. De inskrifna ederna bevisa, att sakramentariet då befann sig i domkyrkans ägo och intog en förnämlig plats bland dess rituella böcker. Såsom vi nedan skola finna, har en senare hand i formuläret för biskopsvigning tillfogat satser, som uttalades vid öfverlämnandet af kräkkan och ringen med uttrycklig befallning att råda öfver Guds menighet i Sens och bevara Herrens brud därstädes.

Häraf framgår, att vår handskrift på elfvahundratalet har varit den ritualbok, efter hvilken invigningen af Sens' egna ärkebiskopar ägde rum. Hvarför skulle icke samma sakramentarium hafva kommit till användning, när den landsflyktige Eskil enligt den påfliga politikens önskan och i påfvens närvaro genom Stefans vigning inrättade en ny kyrkoprovins: Sverige, och ett nytt kyrkligt maktcentrum: Uppsala?

De viktigaste öfriga tillägg, som bevisa handskriftens långvariga vistelse i Sens, äro följande. Bladen 3 (baksidan) och 4 (framsidan) innehålla en lista på en hel del kyrkor i ärkestiftet Sens. Enligt Delisle's undersökning är denna uppräknig ditskrifven på 1000-talet, icke redan på 800-talet. På fjärde bladets framsida uppräknas vidare ärkebiskoparne i Sens. Till helgonlistan på blad 28 äro Savinianus och Potentianus tillfogade, enligt traditionen Sens' två första biskopar. Folio 10 verso stå samma namn tillskrifna. En rad andra tillägg till festkalendern från folio 6 till folio 10 hänvisa oss till Sens och till tionde och elfte århundradena.

Närmare data angifvas af tvenne anteckningar med olika handstil på baksidan af första bladet, den ena ofvanom, den andra nedanför texten, som här utgöres af en »*ciclus decennovennalis*». Den första upplyser att ärkebiskop Gualterii, Gauthier's *consecratio* ägde rum år 887, den andra, att en liknämnd ärkebiskop invigdes år 924. Den första af dessa anteckningar har sålunda uppenbarligen nedskrifvits under Gauthier den förstes lifstid. Denne var ärkebiskop från 887 till 923 och efterträddes af sin brorson Gauthier II. Har vår ritualbok kommit till Sens redan före Gauthier I och sålunda tjänat sin bestämmelseort, klostret S:t Amand, på sin höjd ett par tre årtionden? Delisle har funnit svar på denna fråga. På baksidan till blad 5 står *III kal. martii. Obiit Gualterius, Aureliatorum episcopus*. Och bakpå blad 7: *III nonas junii. Aurelianis, natale sancti Liphardi, presbiteri et confessoris*. Båda dessa anteckningar föra oss till Orléans, *Aurelianis*, och kunna förklaras endast däraf, att handskriften en gång tillhört kyrkan i Orléans. Den förra anteckningen nämner till och med en biskop i Orléans med samma namn som sakramentariets två ägare i Sens: Gauthier. Vi veta, att en biskop i Orléans med detta namn afled snart efter år 891 och att han var en farbroder till Gautier I i Sens. Det lämnas sålunda knappast rum för något tvifvel om, att handskriften tillhört Gauthier i Orléans och efter dennes död på 890-talet kommit i hans släktings,

¹ Se Delisle, a. a. sid. 111 ff.

ärkebiskop Gauthier's i Sens, ägo. En tidsbestämning ligger också i ett af de namn, som inskrifvits på baksidan af blad 30 såsom föremål för förböner: [*Il*]delindis. Samma dam dog, enligt en anteckning i sakramentariets festkalender folio 6 verso, den 15 april. Där syns hela namnet tydligt: Ildelindis. Vi veta af ett bref från en påfve Sergius, att en kvinna med detta namn begaf sig till Rom för att utverka påfvens absolution och böner för sig själf, maken Burchard och deras barn. Detta bref står inskrifvet på baksidan af blad 3, och påfven anbefaller där Ildelinde hos prästerskapet i Gallien. Hon kallas för en sannskyldig allrakristligaste enka, *vera christianissima vidua*. I öfrigt känna vi ej till denna fromma kvinna. Enligt Wattenbachs förmodan (a. a. s. 38) skulle påfven Sergius III afses, som invigdes den 29 jan. 904 och dog i november 913. Brevet skulle då vara inskrifvet snart efter handskriftens ankomst till Sens. Delisle tänker på Sergius IV, 1009—1012. Sidans nedre hälft upptages af den ofvan nämnda uppräkningen af kyrkor i stiftet Sens, hviken enligt Delisle's pröfning tycks tillhöra elfte seklet. Den på följande blad införda listan på ärkebiskopar tillhör tydligt denna tid. Halftannat århundrade längre fram i tiden för oss den redan anförda edliga förpliktelsen af abbedissan Emelina i la Pommeraiie till ärkebiskop Hugo 1142—1168. På baksidan af samma slutblad står, som jag nämnt, ofvanför Emelinas en liknande trohetsed. Den är något senare, afgifven till ärkebiskop Guillaume 1168—1172 af Rainard, abbot i den helige Johannes' kloster i Sens. Handskriften har sålunda bevisligen användts i Sens inemot tre århundraden, säkerligen vida längre, änskönt dess senare öden äro höljda i dunkel. Förmodligen har den tillhört domkyrkan i Sens ännu på 1500-talet, sedan kommit i Paul Pétau's (1568—1614) ägo och kanske sålts af dennes son till drottning Christina. Grefve C. M. Stenbock har godhetsfullt ställt till mitt förfogande följande notis. »Sacramentarium Gregorianum (monter 1, nr 1 i Kungl. biblioteket). Handskriftens hufvuddel är skrifven omkring 850 för kyrkan i abbotstiftet Saint-Amand. Sedan kom handskriften till domkyrkan i Sens, där den funnits till modern tid. Med stor sannolikhet kan antagas, att den sedan tillföll Paul Pétau, med hvars öfriga handskrifter den 1650 inköptes af drottning Kristina. Säkert har den funnits i Kungl. biblioteket före slottsbranden. I Jachesii inventarium öfver Kungl. bibliotekets böcker, räddade undan slottsbranden 1697, är handskriften upptagen under nr 133, hvilket

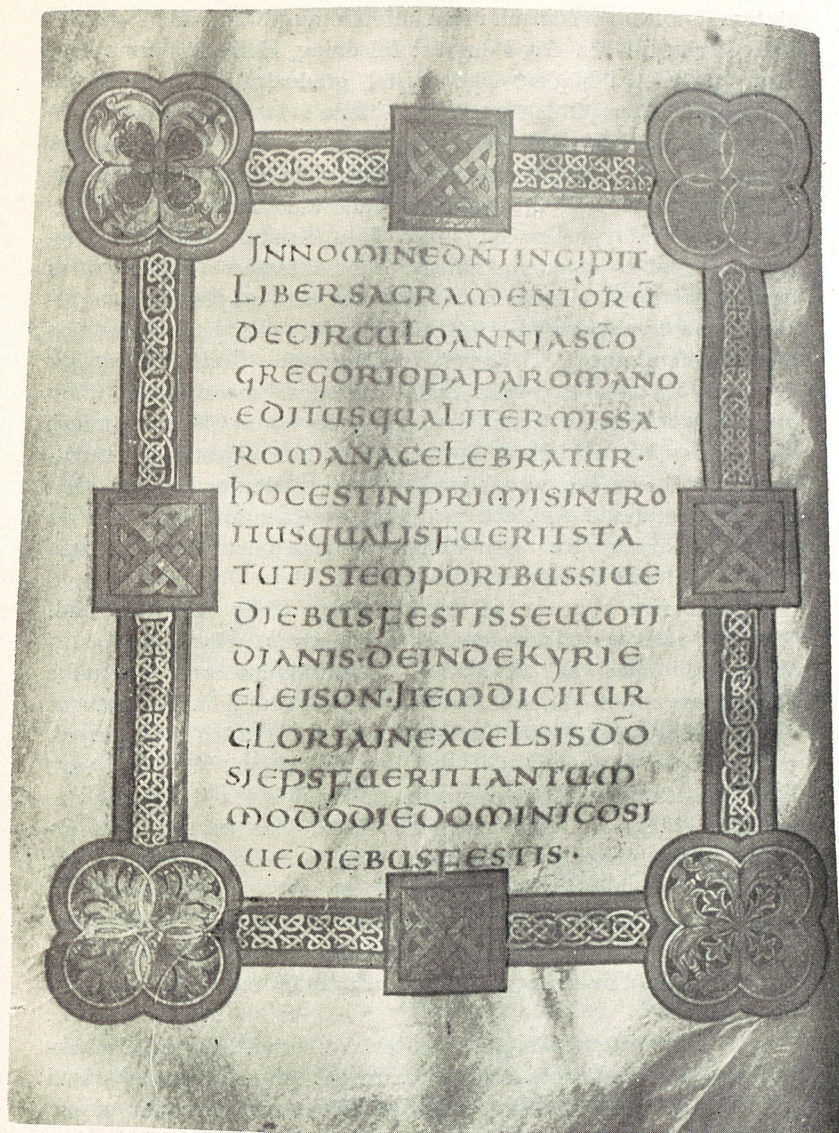
nummer återfinnes i frampärmen. Dessförinnan hade den nr 109. Hyltén-Cavallii uppgift är felaktig, enligt hvilken handskriften skulle vara aftryckt i I. M. Thomasius, *Sacramentorum codices nongentis annis . . . Romae 1680.*»

Benediktinermunken Edmund Martene uppräknar i den *Syllabus Librorum Sacramentorum, Missalium, Pontificalium* etc., som inleder hans stora verk *De antiquis ecclesiae ritibus*, från Sens ett Sacramentarium, tre Pontificale och ett tryckt Rituale. Det förstnämnda tillhörde de Harlay's bibliotek i Paris. Då Martene's förord är dateradt 1690, kan denna handskrift ej vara identisk med vårt Sacramentarium. Mgr. Duchesne's förmodan, att handskriften i Stockholm funnits bland de af Martene rådfrågade urkunderna från Sens, är ej heller tillämplig på någon annan af de uppräknade handskrifterna från Sens.

Handskriften, som förvaras på Kungl. bibliotekets visningssal och som tillhör dess dyrbaraste prydnader, är en pergamentkodex skriven med typisk karolinsk minuskel från 800-talet. Den innehåller 237 pergamentsblad, 290 millimeter höga och 225 millimeter breda. Titeluppslaget och nästföljande blad, inalles fyra, äro försedda med förgylld skrift, sidorna infattas i mångfärgade ramar, i hvilka också guld dominerar. Början lyder: »*In nomine domini incipit Liber sacramentorum de circulo anni a sancto Gregorio papa romano editus qualiter missa romana celebratur*»; I Herrens namn begynner den af romerske påfven den helige Gregorius utgifna kyrkohandboken, om hur romerska mässan firas. Sedan angifves mässans gång: *Introitus, Kyrie eleison, Gloria in excelsis Deo*, bön, »aposteln», d. v. s. episteln, *item gradalis sive alleluja*¹; så läses evangelium, sedan *offertorium* och *oratio superoblata*. »När denna bön är slut, säger prästen med hög röst (så långt titeluppslagets båda sidor; den följande doxologien, responsorierna och uppfordran till tacksägelse läses på nästa sida (sid. 3): *Per omnia saecula saeculorum Amen* (»i evigheters evighet. Amen»), *Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo* (»Herren vare med eder. Med dig vare ock Herren»). *Sursum corda. Habemus ad Dominum.* (»Upplyften edra hjärtan till Gud. Gud upplyfte våra hjärtan.») *Gratias agamus Domino Deo nostro. Dignum et iustum est.* (»Tacken Gud vår Herre. Allena han är värdig tack och lof.»)

Den som ej är förtrogen med liturgiens historia, kan här kon-

¹ På vissa dagar utbyttes det mest ur Psaltaren hämtade *graduale* mot *halleluja* med tillhörande versus.

Mässordningens början i Kungl. bibliotekets förut i Sens använda sakramentarium folio 25 verso.

statera, hurusom ordningen i sina hufvuddrag oförändrad bibehållits i vår kyrka till den dag i dag är: Inledning, Herre förbarma Dig, Åra vare Gud i höjden, bön, epistel, gradualpsalm, evangelium.

Sedan följer på den praktfulla fjärde sidan första ordet *Vere*,¹ »sannerligen», i den lofsägelse, som står på sidan fem och hvars första del är bevarad i vår nattvardsbön: »Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka ock lofva dig, allsmäktige Fader, helige Gud, genom Jesus Kristus vår Herre»: *Dignum et iustum est aequum et salutare Nos tibi semper et ubique gratias agere, domine sancte, pater omnipotens aeterne Deus per Christum Jesum dominum nostrum.*» Fortsättningen lyder: »*Per quem maiestatem tuam laudant angeli. Adorant dominationes. Caeli caelorumque virtutes. Ac beata seraphim socia exultatione concelebrant. Cum quibus et nostras voces ut admitti iubeas deprecamur supplici confessione dicentes*»; »Genom hvilken änglarna prisa ditt majestät, och herradömena tillbedja det, så ock himlarna och himlarnas krafter. Och de saliga seraferna fira det med dem i gemensamt lof. Må du bjuda, att äfven våra röster få förenas sig med dem; därom anropa vi dig i ödmjuk bekännelse så sägande».

Sidan fem upptages af det trefaldiga Helig och Välsignad. »*Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus Sebaoth. Pleni sunt caeli et terra gloria tua osanna in excelsis. benedictus qui venit in nomine domini. osanna in excelsis*». I vår nuvarande liturgi har det formen: »Helig, helig, helig, Herre Gud allsmäktige! Fulla äro himlarna och jorden af din härlighet. Gif salighet af höjden. Välsignad vare han, som kommer i Herrens namn. Gif salighet af höjden.»

Det granna *Et, »och»*, som fyller sjätte sidan, visar, enligt fotografier, som grefve Stenbock visat mig, jämte andra blad ur vår handskrift, så slående öfverensstämmelser med en i Wien befintlig handskrift, att man ovillkorligen hänvisas att söka deras präntare och målare i samma kloster. Detta *et* begynner den bön, i hvilken den romerska ritus anropar Gud om att nådigt mottaga nattvardshäfvorna.

I handskriften i öfrigt är skriften svartbrun. Begynnelsebokstäfver äro målade röda och gröna, hvilka färger äfven omväxla i kalendariet. Öfverskrifter, titlar på böner och formulär såsom »*Benedictio, Praefatio*» och andra anvisningar i texten äro också

¹ Denna sida har Delisle afbildat jämte mässordningens första, äfven här återgifna sida folio 25 verso: *In nomine Domini incipit* etc., i det häfte med planscher, som åtföljer hans *Mémoire*.

hållna i rödt. Titeluppslaget utgöres i handskriften af folio 25 verso och 26 recto, jämte de därpå följande fyra sidorna (blad 26 verso, 27 båda sidorna och 28 framsidan), för hvilkas innehåll här redogjorts. Den första af dessa sidor finnes afbildad i denna uppsats. Dessutom återgifves det blad, som närmast intresserar oss, därför att det innehåller ritus för biskopsvigning.

Benedictio episcoporum befinner sig i handskriften på framsidan och större delen af baksidan af bladet 20, sålunda före den egentliga titeln till mässordningen. Vår utmärkte kännare, förste bibliotekarien dr Isak Collijn, har haft godheten att åt mig afskrifva formuläret i fråga jämte de tillsatser, som i yttre marginalen på bladets baksida fogats därtill af en senare hand. Jag återgifver det här under sammanställning med den ritus, som är betygad i äldre romerska handböcker och kyrkoordningar. Af gammalt funnos tvenne hufvudtyper för riterna i Västerlandet, en från Rom, en utbildad i Gallien. Som vi skola se, sluter sig vigningsriten i Stockholmshandskriften till det romerska bruket, som vid tiden för handskriftens tillkomst var på väg att uttränga det galliska formuläret äfven i Frankrike. Det senare har dock skänkt kyrkans senare vedertagna ceremonier åtskilliga ej oviktiga bidrag.

I de tre sakramentariet, efter hvilka Duchesne i *Les origines du culte chrétien* rekonstruerar den romerska ritus för biskopsvigning, — nämligen 1) det af Joseph Bianchini år 1735 utgifna manuskriptet från 600-talet i domkapitlets bibliotek i Verona, innehållande partier från tiden före Gregorius och därför benämndt det leoniska, 2) det som hänföres till påfven Gelasius († 496) och som återfinnes i en rad handskrifter från åttonde århundradet, den äldsta utgifven af Tommasi och Muratori, samt 3) det gregorianska, som återfinnes i afskrifter af det sakramentarium, som Hadrianus på begäran sände till Karl den store omkring 780 eller 790 — begynner akten med en uppmaning till bön, som ej har motsvarighet i vårt manuskript. Akten inbäddades i mässan. Om platsen, där vigningen skulle inskjutas, rådde sedermera ej fullständig enighet. Enligt Martene (I, VIII, 10, 14) insattes den af de flesta urkunderna före evangeliet. Ett fåtal yngre ritualböcker förlade vigningsakten före den tysta bönen, åter andra till präfationen. Vi hålla oss här till den i Rom tidigast stadgade seden, som infogade biskopsvigningen omedelbart före evangeliet. Efter *graduale* följde sålunda omedelbart påfvens uppmaning till de närvarande att bedja:

et ministerio diuino confirmet: ut obediens facto atque
dicto parens. tuam gratiam consequatur. per dñm

BENEDICTIO EPISCOPORUM

Ad hoc supplicationibus tuis dominus pater. & quod humiliter
annuere dñm in ministerio. tu curat si impleatur effectu.

Propria recte supplicationibus tuis. & inclinatio super hunc
famulatum tuum conuigrae tuae sacerdotalis benedictionis
tuae in eo effunditur tuam. per **CONSECRATIO**

Di honorum omnium. & omnium dignitatum. quae gloria & uae
sacris famulantur ordinibus; & si per moysen famulum
tuum secreti familiaris affatu. inter cetera caelestia documen
ta culturae. De habitu culturae indumenti sacerdotalis in
struens. Lectum aaron in fisco amictuum est in inter sacra
iustitiae. ut intellegentiae sensu de exemplis priorum capere
structura posteritas. Ne eruditio doctrinae tuae ulli de
deceat. cum & apud ueteres reuerentia ipsa significationum
specie obiter. & apud nos uetera essent experimenta
rerum quam enigmata figurarum. illius namque sacerdoti ante
rioris habitus. nunc mentis ornatus est. & pontificalis gloria
non iam nobis honor commendat uelut in sed splendor ani
marum. quia & illa quae in carnalibus blandiebantur obtu
tibus. ex potius quae in ipsi serant intellegenda postebant.
Et idcirco huic famulatio quem ad summum sacerdotum minis
terium elegisti. hanc quae digne gratia largiaris ut quicquid illa uela
mina in fulgore auri. in nitore gemmarum. in mutamodi ope
ris uari & late signabant. hoc in tuis moribus. actibus quae reser
cat. comple in sacerdote tuo mysterium summam & ornamen
tis totius glorificationis instructum. caelestis unguentis flore

intra pastorale
 secundum s[an]cti senensis
 populi & pastorale
 impotentis de seruitu
 corroborandum.

b[e]n[e]d[i]c[t]io[n]e[m] s[e]c[un]d[u]m s[e]n[sen]s[em]
 s[e]n[sen]s[em] hoc d[omi]n[u]s ep[iscopu]s in eius caput in iussu s[an]c[t]i & hoc in om[n]i b[e]n[e]d[i]c[t]io[n]e

ecc[lesi]e currit + hoc in d[omi]n[u]s cor poris ex caritate descendit ut
 sp[iritu]s tu[us] & interiora eius repleat & exteriora circumtegat.

Abund[an]t[er] in constantia fidei puritate dilectionis sinceritate
 pacis. Tribus in cathedra episcopale ad regenda[m] ecclesiam
 & plebem universam. Sit ei succorritas sit ei firmitas sit pot[en]t[ia]

accipe anulum s[e]c[un]d[u]m
 uocans quo insignit[ur]
 n[ost]ra de sinceritate custo
 diamus & papulum s[e]c[un]d[u]m
 diuini eff[er]at
 habundantia re faciat.

Hanc igitur oblatione[m] seruitutis in te sed & cunctis ex familia te
 tua equatibus offerimus & tu pro famulo tuo illo quem ex episcopo
 patris ordine promouere dignatus es quod ne ut placatur acci
 piat & proprio in teo tu ad bona custodias & quod diuino
 munere consecutus est diuini effectibus exequatur. diesq[ue]

Hanc nos in teo communiopurgat[ur] & acrimine. **AD COMPLET.**
 & ecclesiam in teo faciat te confortet. per

ORDI. AD ORDINANDUM PRESBITERUM.
Oremus dilectissime d[omi]n[e] pater omnipotente[m] super hunc famu
 lum tuum quem ad presbiterii munus legit ex ecclesia donamulti
 p[ro]p[ter] te. Adiuua te d[omi]n[e] non roib[us] xpo qui cum eouit

*ad d[e]i d[omi]n[u]m &
 ip[s]u[m] sequar[ur]
 duxit*
Exaudino quod n[ost]ra sit. & super hunc famulum tuum benedic
 tionem tuam & gratia[m] sacerdotale[m] effunde uirtute[m] ut que
 tue pietatis aspectibus offerimus consecrandum perpetua
 muneris tui largitate consequaris. per d[omi]n[u]m **ALLA**

Dne pater omnip[ot]ens & eterne d[omi]n[e] honoru[m] actor. & distribu
 tor omnium dignitatum. per quem proficiunt uniuersa.

Forts. och slut på ritualen för biskopsvigning folio 20 verso.

»*Oremus, dilectissimi nobis, ut his viris ad utilitatem Ecclesie provehendis* (enligt Duchesne's ändring af *providendis*) *benignitas omnipotentis Dei gratiæ suæ tribuat largitatem*«. »Mina älskade, låtom oss bedja att den allsmäktige Guden i sitt goda behag må förlåna sin nåds rikedom åt dessa män, som nu skola ägnas åt kyrkans förkoffran.« Alla nedfölla och bådo, medan litanian sjöngs. I denna förra del af invigningsakten deltog sålunda hela församlingen med sin åkallan.

Sedan följde aktens andra del, i hvilken påfven ensam hade ordet. Efter litanian reste sig påfven upp från bönen och uttalade öfver kandidaten tvenne böner. Den första lydde: »*Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et inclinato super hos famulos tuos¹ cornu gratiæ sacerdotalis benedictionis tuæ in eos² effunde virtutem*.« »Se, Herre, i nåd till våra böner, och utgjut öfver dessa dina tjänare med den prästerliga nådens smörjelsehorn din välsignelses kraft.«

I Kungl. bibliotekets sakramentarium återfinnes denna bön ordagrant lika, blott att »din tjänare» står i ental för vigning af en enda biskop i stället för den romerska formelns flertal. Men bönen föregås i vår handskrift omedelbart af en skön, kort åkallan *Adesto* af följande lydelse:

»*Adesto supplicationibus nostris, omnipotens Deus, et quod humilitatis nostræ gerendum est ministerio tuæ virtutis impletur effectum*.« »Allsmäktige Gud, var oss nära när vi åkalla dig och uppfyll med din krafts verkan det som skall utföras genom vår ringhets tjänst.«

Efter dessa korta bönerop: *Adesto* etc. och *Propitiare* etc. läste enligt romerska ritualet påfven den egentliga invigningsbönen, *Deus honorum omnium*, som i de af Duchesne undersökta gammalromerska ritualböckerna benämnas *Eucharistia*, i Stockholmsritualet *Consecratio*. I denna romerska konsekrationensbön är mot slutet ett långt tillägg infogadt i *Gelasianum* och *Missale Francorum*, medan tillägget saknas i *Leoninum* och *Gregorianum*. Såsom vi redan nämnt, följdes i de forngalliska kyrkorna ett något afvikande ritual. Den förmodan ligger då nära, att tillägget i *Missale Francorum* skulle vara en egendomlighet för den galliska ritus. Duchesne anför emellertid ett talande skäl mot en slik förmodan. Endast i Rom ordinerades flera biskopar samtidigt. I öfriga kyrkor står i ritualet, såsom vi redan sett i Stockholms sakramentariet, *singularis*, i Rom *pluralis*: påfven invigde flera *electos* på en gång. Nu visar

¹ Stockholm: *hunc famulum tuum*.

² Stockholm: *in eo*.

det sig, att *Missale Francorum* liksom *Gelasianum* har pluralis i tillägget liksom i bönen *Deus honorum omnium* öfverhufvud och, hvad *Missale Francorum* angår, äfven i några inledande böner till skillnad från ritualets äktgalliska delar. Sålunda torde äfven tillägget: »*Sint speciosi munere tuo pedes horum ad evangelizandum pacem et ad evangelizandum bona tua*», »Må genom din gåfva deras fötter vara ljufliga till att förkunna frid och frambära godt budskap», (jfr Es. 52: 7); »*Da eis, Domine, ministerium reconciliationis in verbo et in factis, et in virtute signorum et prodigiorum*» etc., Förläna dem, o Herre, försoningens ämbete i ord och gärningar och i kraften af tecken och under» o. s. v. — härröra från Rom, fastän det ej förekommer i de efter Leo och Gregorius uppkallade liturgierna. Äfven i Stockholmshandskriften saknas tillägget. Det har sålunda icke varit i bruk i klostret St. Amand och i Sens. Jag återger vigningsbönen efter vår handskrift och anmärker de betydelselösa afvikelserna från den äldre romerska formen. Den hufvudsakliga olikheten består i att Stockholmsritualet enligt praxis utom Rom ändrat flertal till ental.¹

»*Deus honorum omnium, Deus omnium dignitatum, quae gloriae tuae sacratis famulantur ordinibus; Deus qui per² Moysen, famulum tuum, secreti familiaris affatu, inter cetera caelestis documenta culturae de habitu culturae³ indumenti sacerdotalis instruens,⁴ electum Aaron mystico amictu vestiri inter sacra iussisti, ut intelligentiae sensum de exemplis priorum caperet secutura posteritas, ne eruditio doctrinae tuae ulli deesset aetati, cum et apud veteres reverentiam ipsa significationum species obtineret et apud nos certiora essent experimenta rerum quam enigmata figurarum. Illius namque sacerdotii anterioris habitus nostrae mentis ornatus est, et pontificalem gloriam non iam nobis honor commendat vestium sed splendor animarum. Quia et illa, quae tunc carnalibus blandiebantur obtutibus, ea potius, quae in ipsis erant intelligenda, poscebant. Et idcirco huic famulo tuo, quem⁵ ad summi⁶ sacerdotii ministerium elegisti,⁷ hanc, quaesumus, domine,*

¹ Det nuvarande romerska pontificale innehåller samma vigningsbön med det nyss omtalade tillägget. Dock är början olika: »*Vere dignum et iustum est, aequum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, pater omnipotens, aeternus Deus, honor omnium dignitatum, quae gloriae tuae sacratis famulantur ordinibus. Deus, qui Moysen*» etc.

² Saknas i den äldre, romerska formen.

³ *de habitu quoque culturae* etc.

⁴ *instituens.*

⁵ i Rom: *his famulis tuis quos.*

⁶ är i Stockholmshandskriften ändradt från *summa*.

⁷ Romerska formeln: *delegisti.*

gratiam largiaris, ut, quicquid illa velamina vestium¹ in fulgore auri, in nitore gemmarum, in multimodi operis varietate signabant, hoc in eius² moribus actibusque clarescat. Compe in sacerdote tuo³ mysterii tui summam, et ornamentis totius glorificationis instructum⁴ caelestis unguenti flore⁵ [fol. 20 v] sanctifica. ✠ Hoc, domine, copiose⁶ in eius⁷ caput insufflat,⁸ ✠ hoc in oris subiecta decurrat, ✠ hoc in totius corporis extrema descendat, ut tui Spiritus virtus et interiora eius⁹ repleat et exteriora circumtegat. Abundet in eo¹⁰ constantia fidei, puritas dilectionis, sinceritas pacis. Tribuas ei cathedram episcopalem ad regendam ecclesiam tuam et plebem universam. Sis ei auctoritas, sis ei firmitas, sis potestas.¹¹ Multiplices super eum¹² benedictionem ✠ et gratiam tuam, ut ad exorandam misericordiam tuam tuo munere semper idoneus¹³ tua gratia possit¹⁴ esse devotus.¹⁵ Per dominum etc.»

»Gud, som råder öfver alla äreställen och öfver alla värdigheter, hvilka genom de helgade ämbetena tjäna din ära; du Gud, som talade till din tjänare Moses i förtrolig afskildhet och genom honom bland öfriga lärdomar om den himmelska ordningen jämväl undervisade om den prästerliga klädedräktens skick: du bjöd, att den utvalde Aron vid den heliga tjänsten skulle iklädas en hemlighetsfull dräkt, för att de kommande släkterna måtte af de förutvarandes sinnebilder vinna insikt om deras andemening, på det att undervisning i din lära icke skulle fattas någon tidsålder, då hos de gamle själfva tecknens yttre gestalt rönt vördnad, medan hos oss erfa-

¹ *vestium* saknas i romerska formeln, det är i Stockholmsritualet tillskrifvet i kanten af en samtidig hand.

² Romerska formeln: *horum*.

³ *sacerdotibus tuis*.

⁴ *instructus*.

⁵ *fluore*, med *sanctifica* börjar fol. 20 verso.

⁶ Vid detta och följande ord skedde smörjelsen, oljan utgöts öfver hufvudet. I Stockholmsritualet står nämligen öfverskrifvet: *hic fundatur crisma super caput*.

⁷ *eorum*.

⁸ i texten ändradt till *influat*, som också står i det romerska äldre ritualet.

⁹ *horum*.

¹⁰ *his*.

¹¹ Satserna ha blifvit något omkastade, den gammalromerska ritus har: *Sis eis auctoritas, sis eis potestas, sis eis firmitas*.

¹² *eos*.

¹³ *idonei*.

¹⁴ *possint*.

¹⁵ *devoti*.

renheten om verkligheterna är vissare än bildernas gåtor. Ty denna det tidigare prästämbetets skrud är hos oss sinnets prydnad, och biskopsämbetets härlighet anbefaller sig för oss ej längre genom dräk- tens prakt utan genom själens glans. Äfven de föremål, som då smekte de lekamliga blickarna, kräfde ju fastmera det som var att förstå under dem. Därför bedja vi dig, Herre, förläna denne din tjänare, som du har utvalt till det högsta prästämbetet, den nåden, att det, som dessa kläder med guldets glans, med ädelstenars prakt och mångahanda konstrikt arbete betecknade, må stråla fram i hans väsen och gärningar. Uppfyll på din präst din hemlighets fullhet, utrusta honom med hela din härliggörelses prydnader och helga honom med den himmelska smörjelsens flöde. Den må, o Herre, rikligen flöda öfver hans hufvud, löpa ned på hans anlete därunder och så nedströmma öfver hela hans kropp intill dess yttersta delar, på det att din Andes kraft må både uppfylla hans inre och omhölja hans yttre. Må trons ståndaktighet, kärlekens renhet och fridens uppriktighet öfverflöda i honom. Förläna honom biskopsstolen till att styra din kyrka och all menigheten. Vare du hans myndighet, vare du hans styrka, vare du hans makt. Utgjut rikligen öfver honom din välsignelse och nåd, på det att han, genom din gåfva städse skicklig att utverka din barmhärtighet, må kunna genom din nåd vara dig en hängifven tjänare. Genom din son Jesus Kristus vår Herre. Amen.»

Vid orden: »*Hoc, domine, copiose in eius caput influat*», »den flöde rikligt på hans hufvud», utgöts smörjelsen öfver konsekranden.

Vår Stockholmshandskrift har i kanten vid slutet af bönen två tyvärr något afskurna tillsatser af senare hand, som upplysa om kräklans och ringens öfverlämnande och som visa, att vårt ritual verkligen användts vid biskopsvigningar i domkyrkan i Sens. De tvenne i margen tillskrifna satserna lyda: »[Ac]cipe virgam pasto- ralem [ad r]egendum sanctae sennensis [ecclesiae] populum et pasto- raliter [in] omnipotentis dei servitio corroborandum.» Samt: »[A]ccipe¹ anulum sacrae [de]uotionis quo insigniter [spo]nsam dei sinceriter custo[di]as et populum sennensem divinis effecti[bus] habundare facias.» De inom klammer inneslutna bokstäfverna äro afförste bibliotekarien I. Collijn supplerade, där bladet afskurits. »Mottag herdestafven för att styra den heliga kyrkans i Sens menighet och på en herdes vis befästa henne i den allsmäktige Gudens tjänst.» »Mottag den

¹ Delisle, a. a. sid. 113 läser och supplerar [sus]cipe. Saken har ingen vikt. Men dr Collijns läsning är uppenbart den riktiga.

heliga gudshängifvenhetens ring för att därigenom härligen och redligen bevara Guds brud och komma Sensstiftets menighet att öfverflöda i gudomliga verk.»

Efter konsekrationens bönen reste sig enligt det romerska bruket den nye biskopen; påfven, biskoparna och prästerna togo honom i hand, och han fick plats främst bland biskoparna. Sedan fortsattes och afslutades mässan.

Emellertid tillfogas i Stockholmsritualet under titeln *Superoblata*, d. v. s. vid nattvardshåfvornas offerande, några böneord, som hafva särskild hänsyftning på den nyss invigde biskopen.

»*Haec hostia, domine, quaesumus emundet nostra delicta et ad sacrificium celebrandum subditorum tibi corpora mentesque sanctificet. Hanc igitur oblationem servitutis nostrae sed et cunctae familiae tuae quam tibi offerimus et iam pro famulo tuo illo, quem ad episcopatus ordinem promovere dignatus es, quaesumus, domine, ut placatus accipias et propitius in eo tua dona custodias et quod divino munere consecutus est divinis effectibus exsequatur.*» »Vi bedja dig, Herre, må denna offergåfva bortrensa våra öfverträdelser och helga dina undersåtars kroppar och sinnen till att fira offret. Mottag alltså denna dina tjänares, ja och hela ditt husfolks offergåfva, som vi fram-bära till dig; äfven för denne din tjänare, som du värdigats framföra till biskopsämbetet, bedja vi, att du mildeligen må mottaga honom och nådigt i honom bevara dina gåfvor, på det att han i gudomlig kraft må fullgöra det han genom gudomlig skänk undfått.»

I mässans slut, *Ad completa*, tillfogar Stockholmsritualet följande önskan: »*Haec nos, domine, communio purget a crimine et caelestis remedii faciat esse consortes per*» etc. »Denna kommunion rene oss, o Herre, från skuld och göre oss delaktiga af den himmelska läkedom. Genom [din son Jesus Kristus, vår Herre, Amen].»

Som vi se af anförda öfverensstämmelser, tillhör vårt ritual den romerska typen, hvilket för öfrigt icke behöfver undersökas, då sakramentariet själf uttryckligen anger sig som gregorianskt: *a sancto Gregorio papa romano editus*. Den galliska ritus ägde en vördnadsvärd ålder och fortsatte en del fornkyrkliga bruk. Dit hörde efter den nye biskopens val att vigningsförrättaren med ett för tillfället lämpadt tal föreställde honom för menigheten, som svarade med gillande tillrop: »Han är värdig», *dignus est*, eller *dignus et iustus est, bene meritus* o. d., hvarefter vigningen ägde rum. Bland de gamla ritual, som åberopa sig på det galliska bruket, *secundum Gallos*, i ett eller

annat stycke, är ritualet från Sarum, eller som stiftet numera heter: Salisbury,¹ i sydvästra England, för oss af särskildt intresse, därför att ritualet för huru biskop skall inställas i sitt ämbete och andra delar af vår kyrkohandbok innehålla minnen från den gamla Sarumliturgien. Om talet inför menigheten och dess gillande tillrop för-måler Stockholmshandskriften emellertid intet.

De forngalliska sakramentarierna upptaga för biskopsvigningen rätt afvikande former. I Rom ägde vigningen rum i den invigande metropolitens kyrka. Själff fungerade han ensam. Det fastslogs senare såsom den romerske pontifex' företrädesrätt. Men det var ej ovanligt, att han samtidigt invigde flere. I Gallien utfördes vigningen af metropolitens tillsammans med provinsens öfriga biskopar. De andra biskoparna betraktades icke som blotta assistenter, »biskopen inviges icke af en, utan af alla provinsens biskopar» (Martene I, VIII, 10, 16). Man förklarade det som en borgen för renlärighet.

En aflägsen kvarleva från bruket med flere invigande biskopar är den nu gällande föreskriften i svenska kyrkohandboken, att biskopar, när de assistera, klädda i sina skrudar, skola ställa sig inom altarringen. Konsekrationen ägde i regel rum i konsekrandens kyrka, liksom hos oss ännu sker med kyrkoherdar, som installeras, men hvarken vid prästvigning eller biskopsvigning. Änskönt vår bekännelse icke inrymmer någon som helst principiell skillnad mellan biskopen och Ordets vigde tjänare i allmänhet, visar emellertid denna praxis, att vår kyrka sammanställer prästvigning och välsignelse eller vigning af biskop eller, såsom 1686 års kyrkolag kallar akten: »sätt till att ordinera en vald biskop», och skiljer dem från en kyrkoherdes inställande i ett visst ämbete. Det följer af denna praxis, att en biskop, som byter om stift, icke därför blir föremål för en ny inställande ceremoni eller konsekurationsakt på samma sätt som en kyrkoherde. Kyrkolagen betecknar tydligt skillnaden. Kap. 21 handlar »om sätt till att ordinera en vald biskop», kap. 22 »om sätt till att ordinera präster», medan i kap. 23 stadgas, »huru en lagligen kallad kyrkoherde skall inställas i en församling».

I Stockholmsritualet är den romerska formeln upptagen. Men det galliska bruket kräfdde, att biskopen i regel vigdes i sin egen blifvande domkyrka, hvilket tydligt framgår af att namnet på stiftet Sens uttryckligen tillfogats i de i randen ditskrifna satserna. Men det kunde också inträffa, att en annan biskop undfick sitt ämbete

¹ E. Martene, De antiquis ecclesie ritibus, 2 uppl. Antwerpen 1736, del II, col. 73 och 74 (I, VIII, 10, 6—8).

i Sens' domkyrka, såsom fallet blef med Stefan, särdeles när påfvens närvaro tillfälligt gjorde ärkesätet Sens till ett slags Rom.

Den galliska ritus föreskref smörjelse af händerna, beledsagad af en bön: »Må dessa händer smörjas med helgad olja och med helgelsens smörjelse, liksom Samuel smorde David till konung och profet» etc., hvarefter ordinanden gjorde korssets tecken. Smörjelsen var enligt Duchesne egendomlig för det galliska bruket, han härleder den från Bretagne och sjätte århundradet.¹ Vi ha emellertid sett, att en förklarande tillsats ofvanom vissa ord i konsekrationens bön *Deus honorum omnium* i Stockholmsritualet angifver, när smörjelsen skall utgutas öfver hufvudet. Ordalagen i bönen åsyfta tydligen smörjelsen: *Hoc (fluor), Domine, copiose in eius caput influat* etc. Det förefaller sålunda vara uppenbart, att smörjelsen icke från början varit egendomlig för den galliska ritus utan åtföljt den forromerska bönen *Deus honorum omnium* öfverallt och där gällt hufvudet. Denna bön ingår äfven i de bevarade forngalliska ritualen. För dem egendomlig är icke smörjelsen i allmänhet, utan en ytterligare smörjelse af händerna efter invigningsbönen och efter den därunder förekommande allmänkyrkliga smörjelsen af hufvudet. Händernas smörjelse tillhörde i Gallien äfven prästvigningen och har år 379 öfvertagits af det påfliga ritualet jämte tillhörande bön. Emot smörjelsens ursprunglighet i riten talar emellertid den af F. Probst² påpekade omständigheten, att bönen på tal om de gammaltestamentliga föbilderna icke alls åberopar smörjelsen i Gamla förbundet, utan endast prästkläderna. Han betraktar därför orden om smörjelsen: *Comple in sacerdote tuo — et exteriora circumtegit*, såsom en, låt vara tidig, tillsats i vigningens bönen.

En annan vördnadsvärd rit, som vi ha att tänka oss vid Stefans vigning, bestod i att två biskopar under konsekrationens bönen höll en evangeliebok öfver ordinandens hufvud. Duchesne har funnit bruket betygadt redan i det fjärde århundradet. Kanske går det längre tillbaka. Martene redogör i sitt lärda verk »Om kyrkans gamla riter» noggrant för den skiftande seden. Medan metropoliten, invigningens förrättare, läste själfva konsekrationens bönen (*consecratio* var dess äldsta namn, senare kallas den *praefatio* och *benedictio*), höllo två biskopar en evangeliebok öfver konsekrandens hufvud, som de öfriga biskoparna vidrörde med händerna. Oratorie-

¹ a. a. sid. 381.

² Ferd. Probst, Sakramente und Sakramentalien, Tübingen 1872, sid. 415.

patern Jean Morin särskiljer i sin *Commentarius historico-dogmaticus de sacris Ecclesiae ordinationibus*, Paris 1655, tre varierende plägseder. Clemens Romanus, de flesta grekiska och andra ritual motivera utförligt, att boken skall vara öppen. Äldre latinska källor bestämma ingenting, dock förekommer i ett par uttrycklig bestämmelse, att den bör vara igenslagen. Pontificale romanum på Morin's tid föreskref öppen bok. Ett par Pontificale från 1100-talets slut medge det ena såväl som det andra, men bestämma, att, om evangeliet är uppslaget, själfva texten eller insidan skall beröra electus' hufvud. Det fanns också olika bestämmelser rörande evangeliibokens placering, om den skulle läggas på hufvudet och halsen eller på ryggen. De flesta latinska ritual läto ärkebiskopen öppna den heliga boken och lägga den på hufvudet, hvarefter andra biskopar höllo i den (Martene I, VIII, 10, 15). Det finns godt om berättelser, som intyga, att man stundom brukade evangeliitexten som en spådom om den invigde. Efter vigningsbönen öppnades åter boken på måfå, eller man såg efter, hvad som stod öfverst på den under vigningen händelsevis uppslagna sidan (anförda ställe 17).

Ännu äldre är händernas påläggande, medan bönen läses. Redan Nya Testamentet känner denna ceremoni, Apg. 6: 6, 13: 3; 1 Tim. 4: 14; 2 Tim. 1: 6. De närvarande biskoparne lade handen på ordinandens hufvud, under det att vigningsförrättaren läste *Deus honorum omnium*.

Af biskopens insignier nämner vårt ritual tvenne i en tillsats, som uppenbarligen tillhör Sens: nämligen »herdestafven» *virga pastoralis*, och ringen. De brukades i Spanien och annorstädes i sjunde seklet och spriddes öfverallt. Men i Rom upptogs biskopsstafven ej.

Hvad dräkten i öfrigt angår, bar Stefan tvifvelsutan klerkernas vanliga mässkläder, som ännu på påfven Celestini tid icke skilde sig från de högre civila tjänstemännens och öfverhufvud mer framstående personers dräkt i Rom, men som senare, dels genom bibehållande af det, som modet längesedan frångått, dels genom att de särskilda plaggen förändrades till oigenkännlighet, blef ett kännetecken på kyrkans män särdeles vid utöfningen af kultiska värf. De viktigaste plaggen voro tunikan eller alban och ofvanpå den samma, tilläfventyrs med dalmatikan däremellan (fortsatt i vår mässkjorta), det större, dyrbarare och mörkare öfverplagget *paenula*, äfven kallad *casula*, hvaraf vår mässhake uppstått. Ofvanpå denna

paenula, eller också på själfva tunikan, buro öfverhetspersonerna i Rom till tecken på sin värdighet ett bjärt, bredt ordensband eller hur man vill kalla det. Namnet, *pallium*, hade tidigare betecknat en mantel eller öfverklädnad. Nu hade den sammankrympt till ett långt skärp, som hängde ner framtill från vänstra axeln, andra ändan lades öfver ryggen, under högra armen, tvärs öfver bröstet upp på vänstra axeln och nedför ryggen igen och hölls i vänstra handen. Ett enklare pallium af hvitt linne bars från femte århundradets slut af påfvarna och vissa förnämliga biskopar. Det lades öfver axlarna, med ena ändan hängande ner fram, den andra bak och kallades senare äfven med ett mer betecknande namn »skulderkläde», *superhumemale*. Ej utan sammanhang med ämbets-skärpet i det kejsrerliga Rom blef palliet så småningom det särskilda kännetecknet på vissa biskopars makt och befogenhet, som hämtades från Petri efterträdare i Rom. Det förblef hvitt med insydda kors i båda ändarna. Till Sens hade den landsflyktige Eskil från Lund med sig det af påfven sända pallium, som upprättaren af Trondhjems ärkesäte, kardinalen Nicolaus af Albano, på sin resa i Sverige mer än ett årtionde tidigare 1152—53 lämnat honom, då det ej lyckades kardinalen att under den dåvarande mot påfvestolens anspråk ogynnsamma ställningen under Erik, sedermera den helige, få till stånd en ärkestol för Sverige. Dessutom erhöll Stefan i samband med vigningen ytterligare skänker från påfven: en evangeliibok och två små förgyllda träkors med inlagda relikier af Kristi kors.

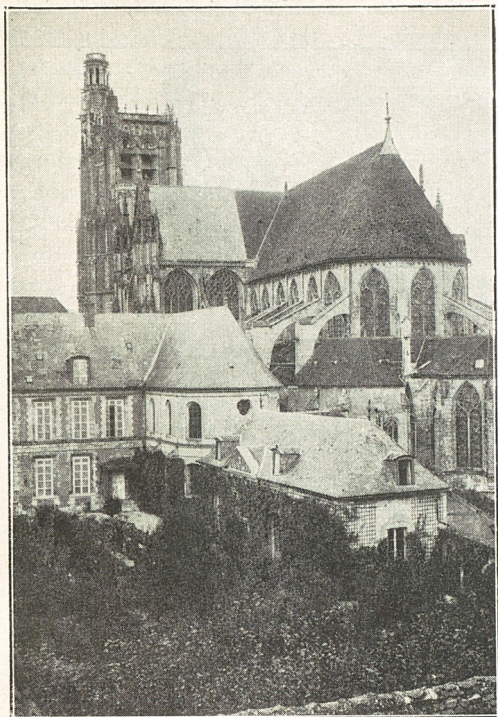
Det är icke omöjligt, att den förre Alvastramunken, när han återkommit till Sverige, höll sitt inträde i stiftstaden barfota, särdeles om han var af tysk härkomst. Bruket är betygadt från den tidiga medeltiden i Prag, Mainz, Köln, Bamberg, Rouen och flera kyrkliga metropoler.

Hvad viktigare är än dräkt och åthäfvor, veta vi, märkligt nog, bestämdt: bönerna, som Eskil läste och Stefan hörde. Nog är det ett underligt öde, som hit till oss i Sverige fört ett *sacramentarium*, hvilket bevisligen var i bruk i Sens-dömen vid denna aflägsna tid.

II.

På återvägen från den svenska församlingen i London och en förtrolig plats i Westminster Abbey till Leipzig besökte jag den 28 sistlidne april Sens, där Alvastramunken Stefan en söndag i början af augusti månad 1164 invigdes till att vara den förste ärkebiskopen

i Upsala. Staden ligger vid Yonne, biflod till Seine, i departementet med samma namn Yonne, ett par tre timmars järnvägsresa söder och något öster om Paris. Strax efter midnatt rullade vi, ett par resande handelsmän och jag, i hotellets omnibus genom den tysta, mörka staden. En gammal vänlig portvakt i grönt förkläde tände

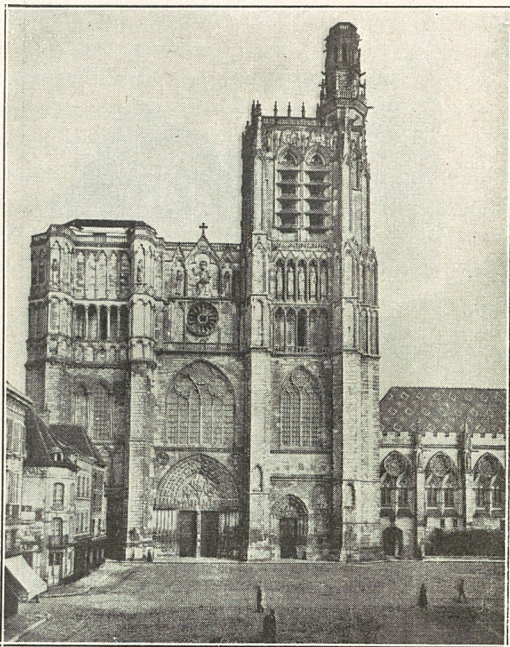

Domkyrkan från öster.

ett ljus och tassade före uppför trappan. In genom fönstren förnams endast frid och stillhet, afbruten och förhöjd genom de högtidliga ljud, hvarmed tornuren anmälde tidens flykt. Det hade varit välgörande att få vistas litet längre i staden, med dess stämning af gammal kyrklig kulturort och välmående fransk småstad, där idogheten har utrymme för ärfd smak och lifvets stilla behag. Jag hade velat se mer af stadens minnen och lefverne. Men redan samma dags eftermiddag måste jag återvända öfver Paris, för att anlända i tid till sommarsemesterns första föreläsning. Jag fick ändå några

goda timmar i domkyrkan och en värdefull samvaro med den kanik, som nu är genius loci, vårdare af de lokala traditionerna och den ecklesiastiska lärdomens målsman i Sens.

Skilsmässolagens brutalitet föll här mer i ögonen än i Paris. Endast af en frodig trädgård skiljes det ärkebiskopliga palatset från katedralen. Jag ringde i min oskuld på. Visserligen var den nykomme

Domkyrkan från väster. Till höger synodalpalatset.

ärkebiskopen, Mgr. Chesnelong, förut kyrkoherde i La Madeleine, ute på resa i stiftet. Men hvad portvaktsfolket egentligen hade att förtälja, var att han naturligtvis är utkörd ur den bostad, som i århundraden bebotts och förskönats af hans föregångare. Den närmast föregående ärkebiskopen, Mgr. Ardin, hade ensam använt minst 50,000 francs på dess förbättring. Nu var hela den ståtliga byggnadskomplexen försåld af statens kommissarie för halfva denna summa eller 25,000 frcs till staden, som där tillsvicare magasinerade en del kläder och uniformer. Ej långt därifrån stod prästseminariet och spökade med sina utslagna fönster. Byggnaden, som tidigare

inrymt en jesuitskola, är värderad till inemot en half million francs. Den får saklöst förfalla hellre än att tjäna kyrkan. Till höger om katedralen synes på bilden början af synodalpalatset, omedelbart angränsande till det sydvästra tornet. Sedan det byggdes år 1231 af ärkebiskop Gauthier Cornut, har det undergått åtskilliga restaureringar, den sista fullbordad för ett femtiotal år sedan. Men byggnaden bevarar sin ursprungliga karaktär. Sennonesarne kalla den stolt för det skönaste civila minnesmärket af spetsbågestilen och citera Viollet-le-Duc's ord, att »ingen byggnad har att uppvisa en så storartad fönsteranordning». Denna praktfulla byggnad har chanoine Chartraire lyckats rädda genom att få den använd för museibehof. Han visade mig intressanta lämningar från romerska golfmosaiker, som man just hade funnit och som han var i färd med att uppgräfvat och samla. Eljes hade äfven synodalpalatset fått ostördt förfalla.

Bildstormare ha uppträdt på skilda tider, men man förlåter lättare dem, som för sin själs salighet ödelagt hvad kärlek och vördnad under århundradena skapat. Det jag såg i Sens är dock ett intet bredvid de exempel som Maurice Barrès anför i sina tal och skrivelser i ämnet, samlade under titeln: *La grande pitié des Eglises de France*. Hur är slik vandalism möjlig i kulturens namn? Man får icke glömma, att det klerikala väsendet förut gjort sig olidligt bredt och hindersamt. Den äkta klerikala andan är svår att föreställa sig. Ställes man inför dess osannfärdighet och ränker eller inför det hänsynslösa utnyttjandet af vidskepelsen, så förstår man, att reaktionen blir våldsam och öfverdrifven. Frankrikes nyare historia rör sig gärna i ryckningar. I katedralen i Sens skola vi finna än beklagligare minnen af, hur La Liberté for fram för mer än hundra år sedan. Man påminnes omildt om den kulturfara, som ligger i en allvis okunnighet utan rot i verklighetens mark, utan positiva mål, men välment eller argsint förstörelselysten, i bästa fall trångsynt troende på abstrakta och kraftlösa ideal. Alla moderna stater erfara verkningar af sådan agitatorisk och pösande tomhet, som tappat bort vördnad och andakt. I Frankrike har den blifvit officiöst antagen och gynnad och har begagnat tillfället att föröda af hjärtans lust. Där har också ur frasernas inandömen det egentliga innehållet ändtligen vågat träda i dagen och visat sig vara en ganska småborgerlig månhet om den egna fördelen och för dess skull äfven om partiets fördel. Anknytningen till väljareskarorna har också följdriktigt förflyttats från de allmänna idéerna, som

en gång tände hänförelse, men nu blott äro skylt, till en mängd personliga lättnader och tjänster, som den utkorade till tack lofvar och, så godt han kan, förskaffar sina valmän. Det hör mera till det goda anseendet än till något särskildt nit, att man visar sig pietetslös mot minnesmärkena af Frankrikes gamla kristna odling. Vi minnas

Thomas a Becket's mässkläder.

hvad socialisten Marcel Sembat yttrade i kammaren till en, som knep applåder med några billiga hädelser: »Vore Ni ett minnesmärke, så skulle säkert herr Barrès föreslå, att Ni bevarades. Ty Ni är verkligen en smula föråldrad». När jag satt bland böckerna och bilderna i kanikens enkla arbetsrum, fick jag intryck af en fin och hög kultur, som den svarta okunnigheten ej kunnat förhindra och som arrivisterna och den röda okunnigheten trots god vilja icke orkat utrota.

Till Sens hade den rättskunnige påfven Alexander III flyktat undan Fredrik Barbarossa, som sedan skulle nödgas erkänna honom såsom situationens herre. Alexander vistades i Sens ett och ett halft år. Hans högtidliga mottagande ägde rum den 30 september 1163. En annan landsflyktig prelat, Thomas a Becket, ärkebiskop af Can-

Ärkebiskopen af Canterbury Thomas a Becket.

terbury, uppsökte påfven därstädes i slutet af 1164 och tillbragte senare från 1166 fyra år i Santa Columbas kloster i Sens.

Katedralen bevarar som dyrbar relik mässkläder, som tillhört den, efter sin våldsamma död tisdagen den 29 december 1170 i dömen i Canterbury, öfver hela Västerlandet högt ansedde martyren. Ett af de berömda målade fönstren från tolfte seklets slut i norra sidoskeppet nära koret föreställer Thomas a Becket's martyrium och har

förmodligen till förebild fönstermålningarna i Canterbury med samma ämne. Härstammade planen till bilderna från Sens, skulle man enligt chanoine Chartraires anmärkning vänta någon hänсыftning på Thomas' besök hos ärkebiskop Hugo i Sens, icke uteslutande senare händelser i hans lif. Däremot har Vilhelm af Sens lagt själfva kyrkobyggnadens plan i Sens till grund för katedralen i Can-

Det helige Stefans bild i västra portalen.

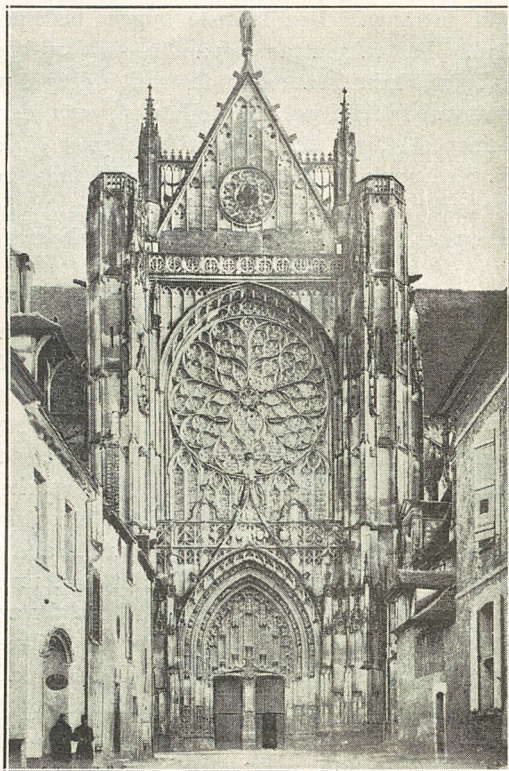
terbury, när han kallades att bygga upp den efter branden 1174. Den sittande stenbilden af den helige Thomas i Sens' katedral härrör från det hus i staden, som beboddes af honom. Jag vet ej, om den misshandel ansiktet rönt tillhör samma våldsdåd, som under revolutionen år 1793 hemsökte alla åtkomliga hufvuden på dômen, utom den helige Stefans, kyrkans skyddspatron. Han står ännu okränt mellan portarna till hufvudingången. Man gissar, att vandalerna hade respekt för orden »La Loi», som man skrifvit

på den bok han håller framför bröstet. I domkyrkans skattkammare finns ett relikskrin, som äfven kan leda tanken till Thomas a Becket. Det har den vanliga formen af en kyrka, är ett vackert emaljarbete från Limoges och påminner mycket om altarskrinet i Trönö kyrka i Hälsingland. På bådas nederstycke skildras dråp af en biskop invid ett altare. Tre, i Sens fyra, väpnade män intränga. Den främste hugger biskopen i halsen med ett svärd. På takplattan ofvanför skildras begrafningen. Men medan Trönö-skrinet sannolikt föreställer dråpet på Thomas, kan dess motsvarighet i Sens icke tolkas så, enär de två mellersta våldsmännen där äro i färd med att med yxor döda två män, som knäböja med upplyfta händer. Den främre faller redan framstupa. Thomas dödades ensam. Man hänför bilden på Sens-skrinet till Saint Denys. Motivet är vanligt på relikskrin af emalj från Limoges.¹

Kyrkan och stiftet Sens hafva gamla anor. Den fromma traditionen låter Petrus utsända Sabinus, Saint Savinien, en af de sjuttio lärjungarna, för att predika i le pays Sénonais. I hvarje fall var biskopssätet där gammalt. Den förste biskop i Sens, som bekräftas af säkra dokument, är Severinus, som bevistade konciliet i Köln år 346. Saint Géric antog titeln ärkebiskop omkring 700. Från 800-talets slut kallade sig ärkebiskoparna i Sens: primats des Gaules et de Germanie. Deras ärkebiskopliga jurisdiktion utsträckte sig öfver Chartres, Meaux, Paris och Orléans och inskränktes först i sjuttonde århundradet till Auxerre, Troyes och Nevers. Det kan äga sitt intresse att höra dåvarande domkapitlets i Sens vittnesbörd om den man, Hugues de Toucy, som var ärkebiskop vid den svenske Stefans vigning. Kanikerna hade utsett honom till ämbetet efter den helige Bernards anmaning att välja en man »värdig en så ädel metropol». »Au nom de la divine Trinité

¹ Man ser på Sens-skrinets takplatta två män hålla en svepduk öfver en kista, hvari martyren begrafves. Bakom står välsignande en biskop med kräkla. Två män stå ytterst på hvar sida utanför dem, som hålla skynket. Trönöskrinets takplatta har jämte martyren och biskopen endast de två likklädet hållande männen, som här knäböja. Dr. Janse hänvisar mig till en uppsats af Dom E. Roulin i *Revue de l'art Chrétien* XLVI (1903), sid. 299 ff., där ett par liknande Limoges-skrin äro afbildade med Thomas a Becket's martyrium på väggplattan och hans begrafning ofvanför, det ena från Sankta Theresa kammaren i Escorial, det andra från Spitzer's samling, båda från 13:e årh. Där omnämnes äfven andra snarlika skrin. Så vanligt var motivet. Särskildt tillämpades det på Thomas a Becket.

nous avons choisi unanimement et aux applaudissements de tout le peuple, pour pasteur et pontife, Hugues notre préchantre, né de parents nobles et craignant Dieu, homme courageux, modeste, doux, suffisamment instruit des sciences ecclésiastiques, qui s'est toujours montré bienveillant et respectueux envers les personnes religieuses;

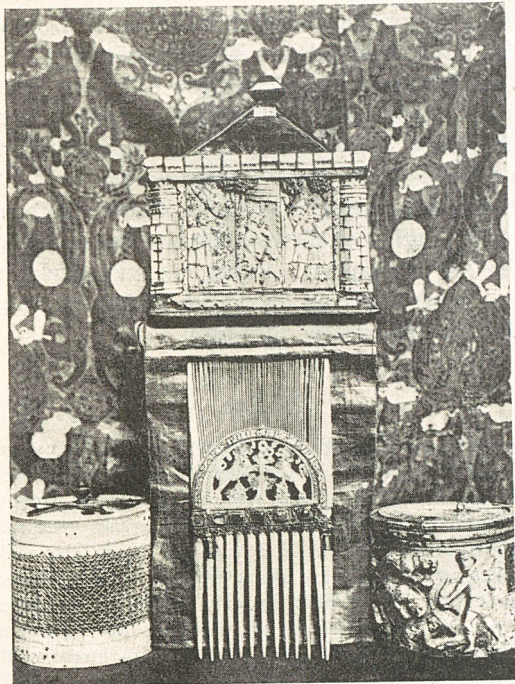

Norra portalen.

qui n'est point un étranger ni un inconnu pour nous, mais notre frère, élevé dans le sein de notre église, et qui peut dire de ses brebis comme le Sauveur: Je les connais et elles me connaissent». (Recueil des Statuts, ordonnances et réglemens synodaux de l'archidiocèse de Sens, éd. avec l'approbation de Mgr. Mellon, Jolly Sens 1854, sid. 31.)
 Årkebiskoparna kallade sig då: Dei gratia Senonensis archiepiscopus etc. Nu är »Guds nåd» förändrad till »den gudomliga barm-

hårtigheten och den Heliga stolens nåd». Titeln lyder nu: Par la miséricorde divine et la grâce du Saint-Siège apostolique Archevêque de Sens, Evêque d’Auxerre, Primat des Gaules et de Germanie.

I kartulariet för Sens har den för vår kyrkas historia betydelsefulla tilldragelsen af förklarliga skäl icke lämnat några spår efter sig.

I domkyrkans skrudkammare i Sens.

Namnet Stephanus var ytterst vanligt. Så är ett utslag af år 1164 i en tvist mellan biskopen och grefven af Auxerre undertecknad af tio vittnen, af hvilka trenne bära namnet Stephanus (*Cartulaire général de l'Yonne publié sous la direction de Max. Quantin II, Auxerre 1870, sid. 169*). Men vår förste ärkebiskop nämnes ej. Efter Saxo har Fleury's kyrkohistoria (*Histoire ecclésiastique Tome XVI, Paris 1711, sid. 11*) upptagit notisen, att Eskil i påfvens närvaro invigde Stefan. Den lärde och intresserade kaniken Eugène Chartraire, ordförande i *La société archéologique de Sens*,

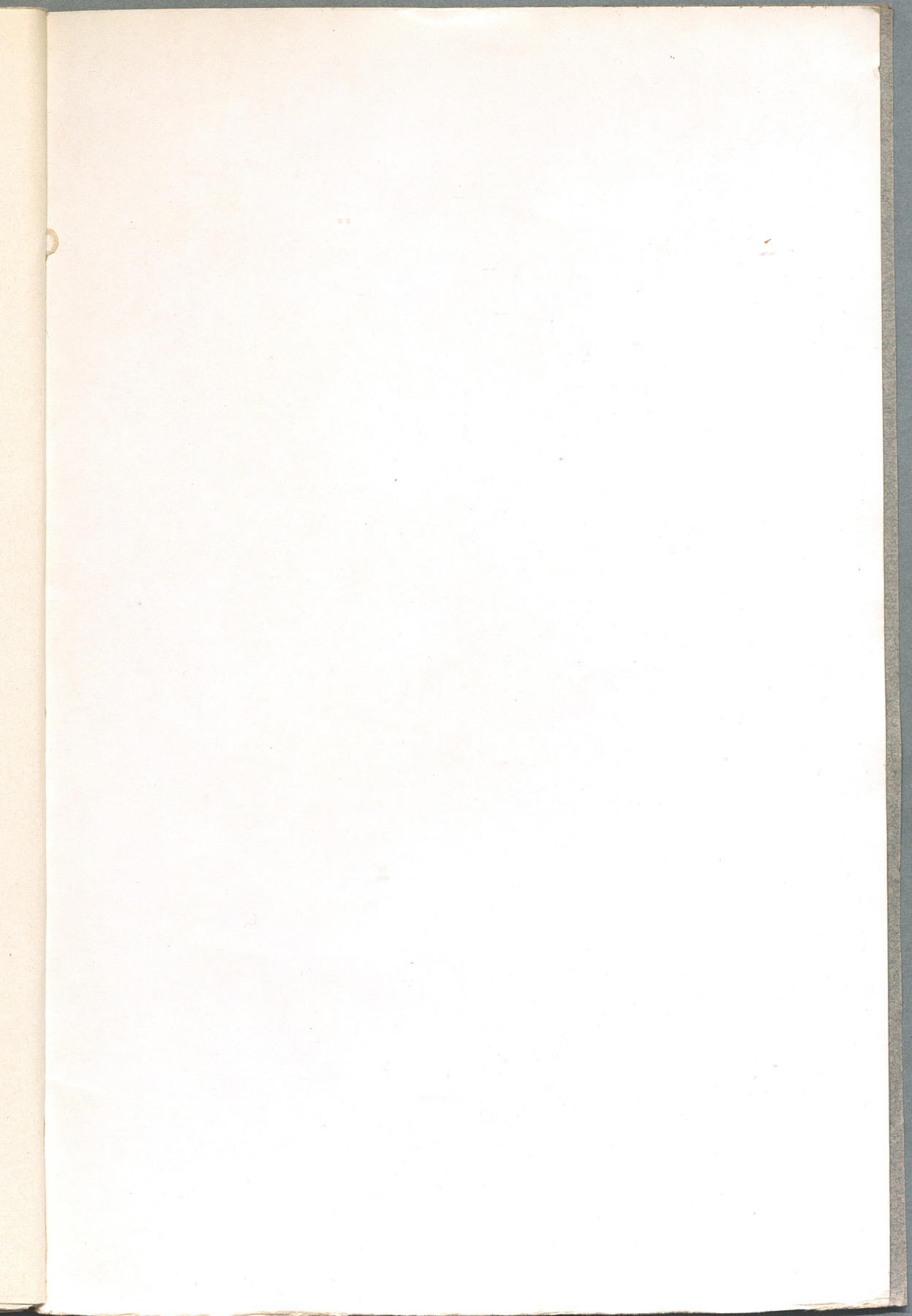
hvilken jag besökte i Sens den 28 sistlidne april, kände väl till den här berörda förbindelsen mellan Sens och Upsala.

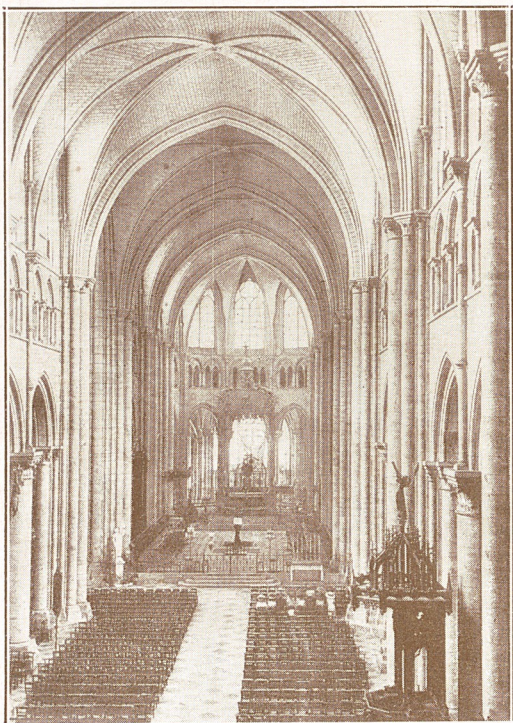
Om den domkyrka, i hvilken Sveriges förste ärkebiskop vigdes, inlade Hugo af Toucy stor förtjänst. Den var då ännu icke färdig. Den första år 982 invigda katedralen hade fått gifva rum åt en ny byggnad, som påbörjats 1124 och som redan 1140 kunnat inhysa det koncilium, som fördömde Abälard. De nedre delarna visa ännu den romanskastilen, men under arbetets fortlopp fick fantasien vingar. En ny djärf tanke bemäktigade sig byggmästarne. Sens räknar sig till ära att först hafva uppfunnit och tillämpat spetsbågestilen. I april samma år 1164 hade ärkebiskop Hugo haft glädjen att se sin höge gäst Alexander III inviga den heliga jungfruns altare. Kyrkans fulländning torde ha ungefär sammanfallit med Hugo's bortgång omkring 1168. Sedan dess hafva absiden, tornen och tvärskippet uppförts, och mer eller mindre lyckliga restaurationer företagits. Men hufvudskeppets resning och vissa delar särdeles af kyrkans östra hälft tedde sig för de två kyrkofurstarne från Lund och Uppsala likadana som för våra ögon.

Notice.

Le premier archevêque d'Upsal, Stephanus, ancien moine d'Alvastra, fut consacré par l'archevêque de Lund Eskil dans la cathédrale de Sens un dimanche au commencement d'Août 1164, en présence du pape Alexandre III. Auparavant, Upsal avait des évêques. Mes recherches pour savoir le rituel employé à cette occasion solennelle, il y a trois quarts d'un millier d'années, ont été facilitées par Monseigneur Duchesne, qui attira mon attention sur un Sacramentaire se trouvant actuellement dans la Bibliothèque royale de Stockholm. Ce livre de rites a été fait au milieu du IXe siècle pour le monastère de St. Amand. Mais des preuves irrécusables montrent, qu'il a appartenu à la cathédrale de Sens pendant le XIIe siècle tout entier et qu'il fut employé notamment pour la consécration des archevêques de Sens. Nous savons donc que le rituel romain fut suivi pour la consécration du premier archevêque d'Upsal. Et il n'est pas impossible, qu'Eskil a lu la prière de la consécration: *Deus honorum omnium* dans ce magnifique manuscrit même, qui se trouve à Stockholm probablement depuis le règne de la reine Christine.

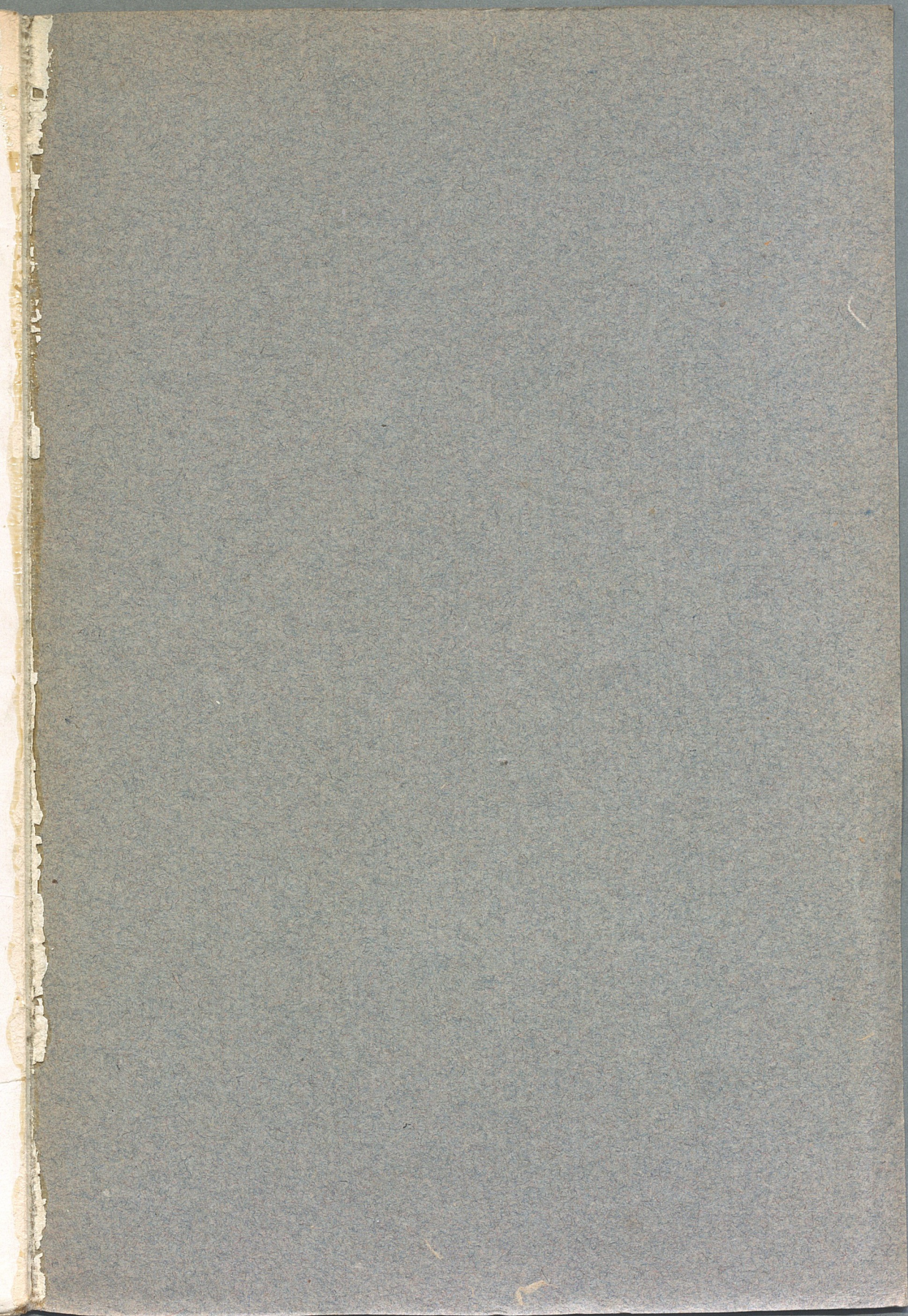
Ann. De kyrkohistoriska omständigheter, som föranledde Uppsala ärkesätets uppkomst, skildras af docenten K. B. Westman i hans af Kyrkohistoriska Föreningen i anledning af 750-årsminnet utgifna arbete: »Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarf till Innocentius III:s.»

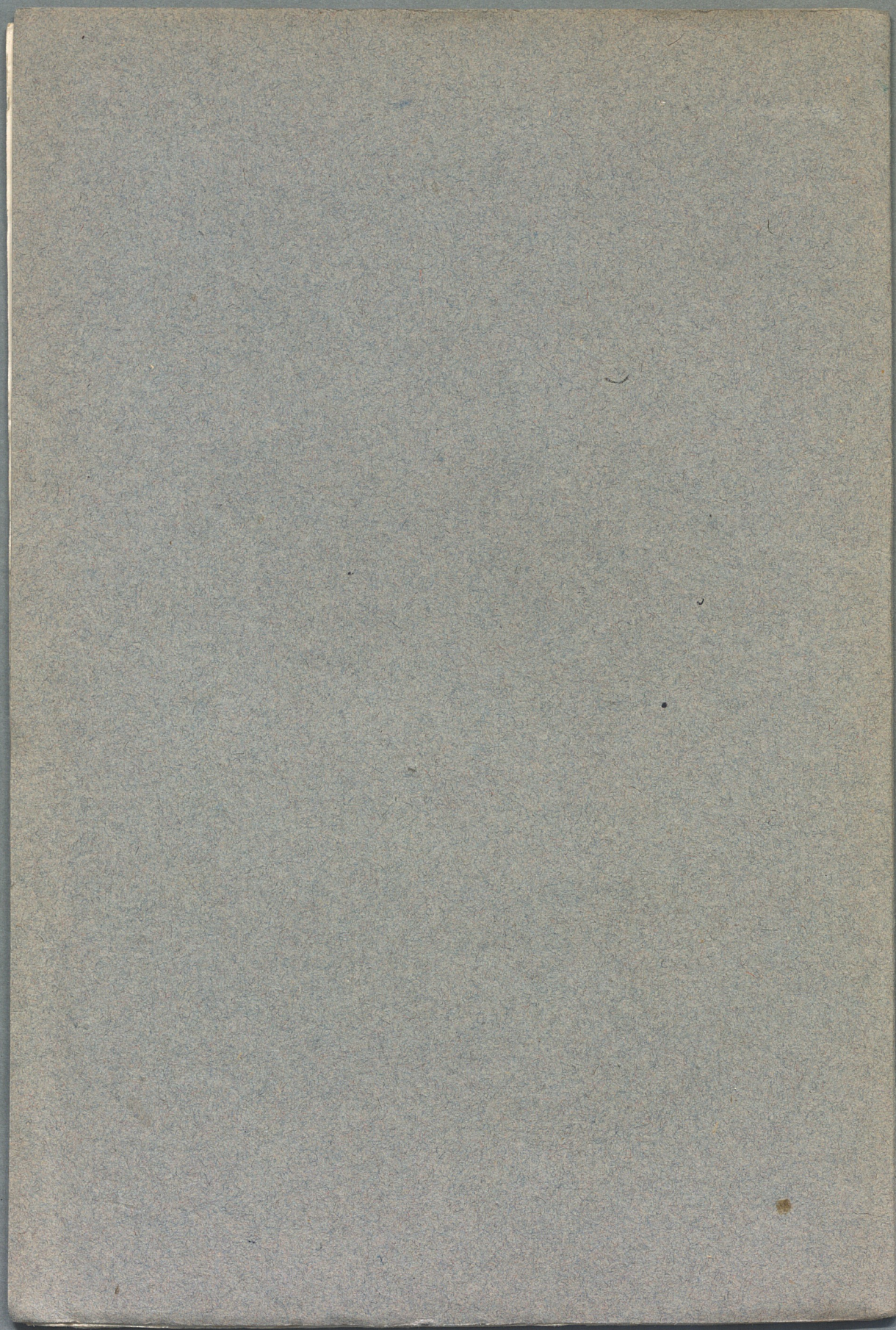

Pris 75 öre

Uppsala 1914. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.

www.books2ebooks.eu